

LIBRIS

We know
books

TAMARA
CĂRĂUȘ

•
tzara mea

•
*Capcanele
identității*

Ediția a II-a

3C CARTIER

Din 1995, în toate librăriile bune

Cuprins

Două prefete în una	9
TZARA MEA	15
Prefață: tzara mea după 20 de ani	19
De la „generația mea” la „generația covid”	19
Un text 3-în-1	22
Text fondator al generației	24
O critică a generației	30
O deconstrucție a întregului efort	34
Cele făcute și nefăcute	42
Cu alte generații într-un orizont al extincției	57
Prefete	59
Compensații <i>vieillir ensemble?</i>	59
„Generația mea”	64
Stilul urgenței	65
În regnul generației	71
Eufemisme	71
Progresul domesticit	73
Discursul suspect	76
Și alte generații basarabene	80
Sentințe perimate	83
Bildungsromanul ratat	87
Paideia și generație	87
Excurs despre etosul instruirii	88
Istorie?	92
„Voi”-ul, „noi”-ul conturat	94
Morală inspectorului școlar	97
Profitorii de indulgențe	98

Paideia singulară	100
De la paideia la marketabilitate	101
Obligați la eroisme	105
Post-scriptum: paideia basarabenă	108
Teorii și răzvrătiri	113
Teroarea nouității	113
Și ciobul, și perspectiva	116
Moșteniții. Trecut & Tradiții	123
În răspăr sau de-a valma?	123
Moștenirea indecidabilă	128
Dezmoșteniții	131
<i>In my tribe</i>	138
Bântuiți de Marx?	143
Aproape hamletieni.....	149
„De ce suntem cu toții postmoderni”?	153
Bântuiți de Derrida	153
Nevoia de avangardă	155
Inferențe <i>pre și post</i>	161
(De)crispări sincronizante	166
Riscul resentimentului	172
<i>Ich, der Aufklärer?</i>	174
„Sfășierea”	179
<i>En trois valises</i>	179
Un fragment de „sfășiere”	181
Șocul Ruritania	183
Diferența în identitate	188
A rămâne	194
A te întoarce	195
Discursul celui care rămâne	196
Discursul celui care se întoarce	197
Sacrilegii cotidiene	199
Su(s)pine statale: totul e de făcut	202
În intimitatea statului	206
„În Republica Moldova merge și așa”	209
Ideologia corectă	213

Frica de irosire?	220
Copii sovietici și nomazi postmoderni	223
Încheiere	229
CAPCANELE IDENTITĂȚII	233
Prefață	235
Cum am studiat identitatea națională	235
I. Fantasme	241
Printre teorii	241
A fost sau n-a fost criză identitară?	254
Eroare, Eroare, Eroare!	259
Abandonul	278
II. Capcane	281
Împliniri și nihilisme	281
Maestrul Miller	282
O imprudență: „cetățean cosmopolit”	297
Cazul contra teoriilor	302
Chiar avem nevoie de o cultură?	320
Națiune și faimă	323
„Destin prin sacrificiu”	330
Opțiunea „pură”	336
„Trebuie să ai o poziție!”	342
III. Rușine	347
Valurile rușinii	347
O nevoie în public	349
Captiva studiului secund	352
Goliciunea căutării identitare	356
Pe baricade	360
Printre experți	363
IV. Incertitudini	366
ANEXE	373
Anexa I	373
Anexa a II-a	398
Anexa a III-a	411
Bibliografie	419

LBRIS

We know
books

TZARA MEA

Prefață: *tzara mea după 20 de ani*

Revin acum, în 2020, la prima mea carte, publicată în anul 2000, și trec prin seisme de diferită intensitate. Unele valuri ale seismelor au crestele mari, aproape uriașe, sub formă de întrebări, și se formează iar și iar, pentru a se zdrobi din nou de țărnul neînțelegerii mele: „Când, naiba, au trecut 20 de ani? Cum am putut scrie așa ceva? Și ceea ce numeam atunci «generația mea» mai există oare?” Întrebări care, odată formulate, nu vor să se lase fără o încercare de răspuns.

De la „generația mea” la „generația covid”

20 de ani au trecut, simplu, în două decenii. Însă întrebarea „Când, naiba, au trecut 20 de ani?” nu e doar o socoteală de calendar, ci are un moment apocaliptic în care simți cum te străpunge săgeata timpului orientat dinspre naștere spre moarte și care te lasă, întocmai ca o săgeată venită dintr-o armă, cu mai puțină viață. După momentul apocaliptic urmează momentul judecății de apoi: ce ai făcut toți acești 20 de ani? Judecata de apoi este un moment mai terifiant decât apocalipsa, care e a tuturor, vine peste toți. Judecata de apoi e individuală. În apocalipsă, umilul tău destin, cu căile pe jumătate pătrunse, se unește izbăvitor cu destinul lumii, care nici ea nu prea știe unde merge. În judecata de apoi, destinul tău, cu căi întortocheate sau rămase neexplorate, căci nu știai încotro s-o iei, este adus în centrul pârjolitor al tuturor privirilor. Cândva judecata de apoi

avea loc la capătul vieții, când la intrarea în tărâmurile de dincolo îngerii se uitau pe răbojul păcatelor săvârșite, trăgeau linia, făceau socoteala și te repartizau fie în focurile iadului, fie în sferile purgatoriului sau, cei pe care răbojul îi arăta ca fiind fără păcate, în plectiseala și beatitudinea nesfârșită a raiului. Acum însă îți ții răbojul singur, în formă de CV, *curriculum vitae* sau curgerea vieții, iar judecata nu mai e la sfârșitul vieții, ci pe tot parcursul ei. Mereu în competiție cu toți și pentru toate, ești plasat în focurile iadului sau în beatitudinea raiului după fiecare competiție pierdută sau câștigată. Curgerea vieții între anii 2000 și 2020 a fost o curgere vijelioasă, ce părea de neoprit. Au fost 20 de ani în care orice a părut posibil, doar fă-o, *just do it!*, cum îndeamnă un motto faimos. Totodată, au fost și ani în care ne-am tras pe rând și neîncetat la judecăți de apoi zi de zi, învingându-ne unii pe alții în nesfârșite competiții pentru joburi și poziții, ani în care beatitudinea raiului și pârjolul iadului aveau loc pe lumea aceasta. Judecata de apoi devenise propria noastră responsabilitate aici și acum, știind că singura promisiune de mântuire ține de jobul, poziția, topul și like-urile celorlalți...

Acum, în primăvara lui 2020, vijelia vieții s-a oprit, a fost suspendată pentru a proteja viața însăși de un virus invizibil și de o pandemie foarte vizuală: orașe pustii, universități și malluri închise, avioane la pământ etc. Judecata de apoi pe care ne-o aplicam unii altora a fost înlocuită cu momentul apocaliptic în care viețile individuale, cu micile lor victorii individuale și marile pierderi, s-au scurs în destinul colectiv al unei lumi buimace de ce i se întâmplă. Și nu știm dacă a fost doar un popas după care viața va curge și mai vijelioasă decât înainte sau o cotitură care va schimba radical totul.

Și în această descumpănire a lumii s-a clătinat și reperul conform căruia să-mi pot întoarce privirea și judecata asupra celor două decenii, și mai ales asupra propriei construcții, numită „generația mea”. Pandemia șterge tot ce a fost și face irelevantă „generația mea”, îmi ziceam, și atunci la ce bun să mai

revin la generația sfâșiată cândva între două lumi, acum, când lumea își schimbă cursul? Și chiar pentru o vreme am abandonat și ideea reeditării *tzării mele*, mă pregăteam să anunț editura că nu mai are rost să o reedităm, căci pe cine ar mai interesa acum „generația mea”... Apoi, odată cu desfășurarea pandemiei, pe baza statisticilor zilnice, s-a constatat că în locul pe unde a umblat și mai umblă generația mea se moare cam mult, în comparație cu alte locuri din întreaga regiune din Europa de Est. Și stând cu ochii pe *worldmeters* și contemplând statistici în derulare, se configurează instantaneu, de la sine și de neclintit, un fel de sentință – e vina și responsabilitatea generației mele!

O revelație care mi-a venit cu un nod în gât, de-a curmezișul respirației. Desigur, se moare și la case mai mari, fiecare numără morții în felul său, dar devine clar și incontestabil că acum, în pandemie, nu se moare doar de virusul ucigaș, ci și de sărăcie și din cauza felului în care funcționează instituțiile. Pandemia trage vălul de pe instituțiile din RM și arată problemele ei structurale ignorate și nerezolvate, și suflă spoiala vieții normale din RM, dezgolind o populație zăpăcită, sărăcită și bolnavă. Și deoarece nu a mai fost loc de îndoială că aici e și responsabilitatea generației mele, am revenit la relectura *tzării mele* pentru a vedea ce se poate spune despre generația mea 20 de ani mai târziu.

Și a mai fost o revelație de pandemie care m-a determinat să revin la relectura acestei cărți: Generația Covid. Sau chiar generațiile Covid, căci unii identifică o generație Covid în cei născuți în anul 2020, alții o identifică în cei care ajung acum la majorat*, iar o a treia generație Covid ar fi tinerii care își încheie studiile universitare în primăvara 2020 gata să intre pe piața muncii**. Lumea încă mai vorbește în generații! Deci vorbitul

* <https://www.theguardian.com/society/2020/may/30/im-stuck-in-limbo-will-the-covid-generation-of-young-people-face-long-term-fallout>

** <https://www.bbc.co.uk/programmes/w3ct0v0j>

în generații nu e doar păcatul intelectualilor elitiști, așa cum zicea undeva Pierre Bourdieu, ci un concept la îndemâna tuturor celor care vor să numească o experiență colectivă. Referința la generații arată o nevoie reală a omului de a fi cu ceilalți, de a trece de la contingenta sorții sale individuale la soarta colectivă a generației-ca o consolare colectivă, o creștere și o îmbătrânire-împreună. (Cât de legitimă a fost trecerea mea de la responsabilitatea individuală la anxietatea colectivă, m-am tot întrebat pe parcursul *tzării mele*.)

Vorbital în generații nu e doar o consolare colectivă că intemperiiile sorții ne-au făcut să trăim în vremuri de urgie, de război sau ciumă, ci și o venire-împreună pentru a descifra în circumstanțele respective forța mesianică slabă care îi este dată oricărei generații, așa cum afirma Walter Benjamin, și a înțelege cum și de ce anume „noi am fost așteptați pe pământ”. Dar nimic nu ne asigură că am descifrat vreodată corect mesajul care ne este formulat în formă de război, pandemie sau alte configurații de evenimente. Oricum, încercările altora de a cartografia o generație Covid mi-au dat dezlegarea de a utiliza și eu din nou cuvântul „generație”.

Un text 3-în-1

Nu am răsfoit sau citit *tzara mea* din 2000, anul publicației. Nu am recitat cele scrise, am mers înainte cu alte urgențe, căci aveam o teză de doctorat de încheiat, și apoi de trecut prin alte etape. În septembrie 1999, am decis că trebuie să scriu o carte despre „generația mea” și cu acest scop mi-am cumpărat primul calculator: am împrumutat 150 de dolari și am mers prin diferite depozite din București, unde inginerii îți făceau, în prezența ta, din trei calculatoare vechi unul nou. Până în următoarea toamnă cartea era publicată. Probabil nu am răsfoit-o, căci o credeam prima carte pe care trebuia să o depășesc și

de aici un val specific de seisme simțite acum: constat că nu am plecat atât de departe precum credeam! Dimpotrivă, multe din cele pe care le-am făcut în aceste două decenii au fost determinate de mizele și temele *tzării mele*. Chiar dacă cartea în sine a stat nedeschisă de mine, și presupun că și de toți ceilalți, niște zbuciumări descrise acolo erau prea puternice pentru a rămâne abandonate, m-au ajuns din urmă și au cerut dezlegare în *Capcanele identității* și *Limba de hârtie*. Aceste trei cărți formează o trilogie involuntară și ironică a cuiva care a vrut să scrie despre lucruri valabile pentru toți – miza mea fiind filosofia – și a ajuns scriind tocmai trei cărți despre dramele unui loc aproape inexistent și insignifiant pentru alții. Și aici, printre valurile seismice provocate de întoarcerea la carte, se reliefează iar întrebarea „Cum am putut scrie așa ceva?” Poate dacă aș fi scris prima carte despre altceva și altfel, aș fi putut mai apoi scrie ceva pe înțelesul tuturor, indiferent de loc și spațiu...

Ironia e că întrebarea „Cum am putut scrie așa ceva?” a fost formulată chiar în timp ce scriam cartea, de la prima pagină, în care constat disconfortul și lipsa de autenticitate în a scrie despre „noi”, până la ultima pagină, unde eliberez generația: „Te eliberez de invențiile și contorsionările la care te-am supus, te eliberez de indeterminarea iritantă pe care ți-am descris-o, de supliciile identitare pe care ți le-am atribuit, de «sfâșierea» fantasmagorică prin care am presupus că treci, te eliberez de exod, te eliberez de paideia bizară, te eliberez de propria ta parodie, te eliberez de discursul meu despre tine”. M-am întrebat neîncetat, dar se vede că mă întrebam degeaba: construiam, criticam și deconstruiam generația în pofida întrebării și a disconfortului declarat. Scriam ca și cum mânată de mai multe impulsuri în același timp. Acum, de la o distanță de două decenii, devine clar că textul meu e trei-în-una: 1. un text fondator al generației, 2. o critică a generației și 3. o deconstrucție a întregului efort de la punctele 1 și 2. Să le luam pe rând.

Trecerea de la o lume declarată strâmbă la alta considerată dreaptă a fost momentul inaugural care a marcat întreaga cohortă de vârstă, întreaga populație a URSS, și într-un fel întreaga lume, căci, se zicea, se sfârșise istoria, triumfa fără alternative piața liberă etc. Doar virusurile ce ne dau târcoale acum ar putea să schimbe lumea la fel de mult, doar că, spre deosebire de așteptarea schimbării în URSS, acum nimeni nu își dorea schimbarea produsă de virus. Ieșirea din chingile anchilozate ale URSS era dorită de toți, fie doar și pentru a obține jucăriile de consum din lumea liberă. Așteptarea a fost pentru întreaga mea cohortă de vârstă exprimată de legendarele cuvinte „Schimbare cer inimile noastre,/ Schimbare cer ochii noștri,/ Schimbare în râsetele și în lacrimile noastre/ Și în pulsarea venelor/ Schimbare./ Noi așteptăm schimbare.” (*Перемен требуют наши сердца,/ Перемен требуют наши глаза/ В нашем смехе и в наших слезах,/ И в пульсации вен/ Перемен./ Мы ждем перемен.*) ale legendarului Viktor Țoi (pe care mulți îl plâng în comentariile la cântecele lui încărcate pe YouTube, dar admit fără ocolișuri că a murit la timp, înainte de a năvăli piața liberă peste muzica lui, să o comercializeze și să îi strivească forța cuvintelor).

Cuvintele erau, totodată, expresia unei așteptări pure, neîntinate, dar și a sosirii nevăzute a lui Mesia acum și aici, căci le rosteai și simțeai suflul, adierea aripilor îngerului istoriei. Mesia sosea, era în plină venire prin însăși nevoia de schimbare care pulsa în vene. Momentul când Mesia a intrat în timpul nostru profan a fost scurt, instantaneu, doar o străfulgerare a unei posibilități. Schimbarea așteptată a fost un scurtcircuit eliberator, când totul s-a surpat, temeiurile, fundamentele vieții de până atunci s-au zdruncinat. Nu a fost neapărat un moment luminos și înălțător, ci a avut forța, misterul, intensitatea și spaima nopții, pe care nu toți au puterea să le confrun-

te. La sosirea nopții și surparea temeiurilor, cei care așteptau schimbarea pentru a dormi mai bine pe saltele mai moi și pentru a alege între mai multe produse de pe rafturile supermarketurilor s-au dus la culcare, alții, puțini ca întotdeauna, au pornit în noapte, în necunoscut, iar confruntarea cu forța nopții, a incertitudinii și a lipsei de temeuri le-a fost singura mântuire: „Am așteptat acest timp, și timpul a venit,/ Cei care au tăcut încetează să tacă./ Cei care nu mai au ce să aștepte/ Se așează în șa./ Nimeni nu-i ajunge, deja nu-i mai ajunge.../ Cei care nu mai au ce să aștepte pornesc la drum,/ Cei care sunt mântuiți, cei care sunt mântuiți.” (Я ждал это время, и вот это время пришло,/ Те, кто молчал, перестали молчать./ Те, кому нечего ждать, садятся в седло,/ Их не догнать, уже не догнать.../ Те, кому нечего ждать, отправляются в путь/ Те, кто спасен, те, кто спасен).

Pornind de la auspiciile acestui moment inaugural, am definit generația prin ceea ce a deosebit-o de alte generații care au trecut și ele de la lumea sovietică la cea postsovietică. Când cădea lumea cea strâmbă și venea cea dreaptă peste noi, generația mea tocmai împlinea vârsta majoratului, încheia școala sovietică și începea o educație diferită. Tinerii de aceeași vârstă din diferite locuri ale URSS au plecat în Occident în cadrul aceluiași programe filantropice, dar la studii în România s-a dus doar generația din *tzara mea*.

Relectura după ani mi-a adus în față o dimensiune a cărții pe care nu am detecta-o când scriam și nu am bănuțit-o anterior, dar care era acolo ultravizibilă, ultraprezentă, ca și cum așteptând să fie demascată de o lectură critică. Detectarea acestei dimensiuni a provocat poate cel mai zguduitor dintre seismele amintite mai sus: am produs un discurs elitist!

Să reiau: am definit generația ca fiind alcătuită din cei care și-au început educația conform programelor de studii sovietice și au continuat-o în universitățile din România și Occident în perioada 1990-1991 – perioadă la care se referea cartea. Însă co-

horta de vârstă 1970-1979 nu se rezumă la cei plecați la studii în România sau Occident. Mulți au studiat doar în RM, alții nici nu au avut parte de vreo educație dincolo de școala din sat sau o școală de meserii – unde erau acești membri ai cohortei de vârstă în discursul meu? Nicăieri – ei erau reprezentați de către cei care ajunseră și învățau acolo... Situația îmi amintește răspunsul la o întrebare de cândva: „Prin ce se deosebește URSS de Iugoslavia? În URSS nomenclatura merge cu limuzina, iar în Iugoslavia poporul merge cu limuzina prin reprezentanții săi”. Așa și în cazul generației mele: o cohortă de vârstă merge cu limuzina studiilor în Occident și a avansării sociale prin reprezentanții săi.

Cum am produs, pe nesimțite, un discurs elitist? L-am produs ca la carte. *tzara mea*, poate cu prea multe referințe pentru ceea ce își propunea să facă, vorbește despre generații în termeni consacrați și cu referințe canonice la sociologia generațiilor inaugurată de Karl Mannheim cu textul „Das Problem der Generationen” din 1928, și vehiculează concepte consacrate pentru a descrie generațiile: localizarea generațiilor în spațiu și timp, generația ca actualizare a unui potențial, scopul sau entelehia generației, generația și restul cohortei, noncontemporaneitatea contemporanilor, ani formativi ai generației cruciali pentru sesizarea unei probleme, *zeitgeist* etc. Conform teoriilor sociologice, generațiile apar în anumite circumstanțe istorice, sunt ceva mai mult decât simplele cohorte de vârstă, au experiențe comune și conștiința de sine a generației care ar putea iniția o acțiune comună și poate chiar o acțiune politică. Această conștiință de sine a generației nu vine însă de la sine. Generația ca o colectivitate cu o identitate bazată pe experiența comună este posibilă numai dacă cineva articulează experiența generației și formulează semnificația acesteia pentru întreaga societate și numai atunci când membrii cohortei de vârstă se pot regăsi în experiența descrisă.

Discuțiile despre generații devin pasionante tocmai când se încearcă clarificarea cine poate și cine se încumetă să vorbească în generații și de ce. Cei care articulează experiența generației sunt „avangarda”, care se autoproclamă „purtătoare de cuvânt” a generației și încearcă a trezi un sentiment comun de apartenență la o anumită generație sau conștiința de sine a generației. De regulă, se ajunge la această conștiință prin discursuri, manifeste, mottouri, polemici, opere literare sau orice altceva ce se propune drept o descriere a experienței unei generații. Dacă cei din cohorta de vârstă se recunosc în descrierea respectivă, atunci se încheagă o generație. Tocmai datorită discursului unele cohorte de vârstă devin mai degrabă generații decât altele. Și astfel, deși aparent se referă la un fapt biologic brut precum nașterea, viața și moartea, generațiile depind în primul rând de modul în care sunt descrise și surprinse în denumiri grăitoare, precum „generația pierdută”, „generația obosită”, „generația X sau Z” etc.

Deși nu am numit generația într-un fel anume, textul are toate caracteristicile unui text fondator și manifest al unei generații. Astfel, cineva ar fi putut întreba: „Care generație? Aia din textul intitulat *tzara mea* și definită prin niște cuvinte de neînțeles, precum *paideia*?”, și întrebarea ar fi fost logică și plauzibilă.

„*Paideia*” – cuvântul care i-a derutat sau chiar i-a făcut furioși pe mulți care au încercat să citească cartea, căci nu știau ce voia cuvântul să însemne și ce voiam eu să zic. *Paideia*, *paideia*, *paideia*. Șansa educației adevărate pe care generațiile precedente nu au avut-o. Idealul umanist al emancipării prin cunoaștere și prin care se accede la un nivel mai înalt de umanitate, se lărgeste orizontul și, în cele din urmă, se câștigă libertatea.

Cartea pare o odă adusă ideii de educație și învățatură. Lumina cărții îmi lumina drumul pe care tocmai îl parcurgeam și, totodată, era lumina de la capătul parcursului, când urma